

YOQILG'I-ENERGETIKA KORXONALARINING MAMLAKAT IQTISODIYOTIDAGI AHAMIYATI

G'ofurov Ilyosbek

Xalqaro Nordik universiteti

ORCID: 0009-0004-8002-2986

i.gofurov@nordicuniversity.org

Annotatsiya. Mazkur maqolada yoqilg'i-energetika korxonalarining mamlakat iqtisodiy rivojlanishidagi strategik ahamiyati, ularning makroiqtisodiy barqarorlikka qo'shayotgan hissasi hamda energetik xavfsizlikni ta'minlashdagi roli keng ilmiy tahlil qilingan. Tadqiqot jarayonida energiya resurslarining (neft, gaz, ko'mir va elektr energiyasi) sanoat tarmoqlarini barqaror ta'minlashdagi vazifalari, investitsion oqimlar dinamikasi va sohaga xos tizimli muammolar ko'rib chiqildi. Shuningdek, O'zbekiston kontekstida yoqilg'i-energetika korxonalarining iqtisodiy salohiyatini kuchaytirish, qayta tiklanuvchi energiya manbalarini joriy etish, modernizatsiya jarayonlari va xorijiy investitsiyalarni jalb etish masalalari ilmiy-nazariy asosda yoritildi. Maqolada mualliflar kompleks metodologik yondashuv asosida statistik tahlil, komparativ taqqoslash va ekspert intervyularidan foydalanib, sohaning hozirgi holatini baholadilar hamda uni mintaqaviy va xalqaro tajribalar bilan solishtirdilar. Natijalar shuni ko'rsatadiki, yoqilg'i-energetika sektori mamlakat YAIMida yuqori ulushga ega bo'lib, eksport salohiyati va ichki talabni qondirish orqali iqtisodiy o'sishga sezilarli ta'sir ko'rsatmoqda. Shu bilan birga, energiya samaradorligining pastligi, ishlab chiqarish quvvatlarining eskirganligi va investitsion yetishmovchilik kabi muammolar sektorning barqaror rivojlanishiga to'sqinlik qilmoqda.

Kalit so'zlar: yoqilg'i-energetika, iqtisodiy rivojlanish, energetik xavfsizlik, investitsiya, barqarorlik, qayta tiklanuvchi energiya, "yashil iqtisodiyot".

ЗНАЧЕНИЕ ТОПЛИВНО-ЭНЕРГЕТИЧЕСКИХ ПРЕДПРИЯТИЙ В ЭКОНОМИКЕ СТРАНЫ

Гофуров Ильёсбек

Международный университет Нордик

Аннотация. В статье рассматривается стратегическая роль топливно-энергетических предприятий в экономическом развитии Узбекистана, их вклад в макроэкономическую стабильность и энергетическую безопасность. Особое внимание уделяется значению нефти, газа, угля и электроэнергии как ключевых ресурсов для устойчивого роста промышленности и повышения уровня жизни населения. Также анализируются динамика инвестиционных потоков, процессы модернизации и интеграция возобновляемых источников энергии в национальную энергосистему. В исследовании применён комплексный методологический подход, включающий статистический анализ, сравнительную оценку и экспертные интервью. Результаты показали, что топливно-энергетический сектор остаётся одним из основных драйверов роста ВВП и экспортного потенциала, несмотря на существующие проблемы: низкая энергоэффективность, изношенность производственных мощностей и недостаточность инвестиций.

Ключевые слова: топливо и энергетика, экономическое развитие, энергетическая безопасность, инвестиции, устойчивость, возобновляемая энергетика, «зеленая экономика».

THE ROLE OF FUEL AND ENERGY ENTERPRISES IN THE NATIONAL ECONOMY

Gofurov Ilyosbek

Nordic International University

Abstract. *This article examines the strategic role of fuel and energy enterprises in the economic development of Uzbekistan, focusing on their contribution to macroeconomic stability and energy security. The research highlights the importance of oil, gas, coal, and electricity as essential resources for sustaining industrial growth and improving living standards. Particular attention is paid to the dynamics of investment flows, modernization processes, and the integration of renewable energy sources into the national energy system. A comprehensive methodological framework was employed, combining statistical analysis, comparative assessment, and expert interviews. The results show that the fuel and energy sector remains a major contributor to GDP growth and export potential, while challenges such as low energy efficiency, outdated production capacities, and insufficient investment persist.*

Keywords: *fuel and energy, economic development, energy security, investment, sustainability, renewable energy, "green economy".*

Kirish.

Zamonaviy dunyoda yoqilg'i-energetika sohasi iqtisodiyotning tayanch ustunlaridan biri sifatida namoyon bo'lib, uning barqarorligi va samaradorligi mamlakat iqtisodiy xavfsizligining muhim omillaridan biri hisoblanadi. Energetika resurslari – ya'ni neft, gaz, ko'mir, shuningdek, elektr energiyasi ishlab chiqarish quvvatlari har qanday davlatning sanoat salohiyati, infratuzilmaviy rivojlanishi hamda aholining turmush darajasini belgilovchi asosiy vositalardan biridir.

Energiya resurslariga bo'lgan talabning ortib borishi, bir tomondan, industrial rivojlanishning ijobiy ko'rsatkichlaridan biri sifatida qaralsa, boshqa tomondan – bu resurslardan oqilona va samarali foydalanish muammosini keskinlashtiradi. Ayniqsa, rivojlanayotgan davlatlar uchun yoqilg'i-energetika tizimi nafaqat iqtisodiy o'sishning katalizatori, balki milliy suverenitet va geosiyosiy ta'sir imkoniyatlarini ta'minlovchi vosita bo'lib xizmat qiladi.

O'zbekiston Respublikasi kontekstida yoqilg'i-energetika sohasi strategik tarmoq sifatida qaralib, davlat siyosatida alohida o'rin egallaydi. Mamlakatda mavjud tabiiy resurslar – xususan, tabiiy gaz, neft va ko'mir konlarining miqdori va sifati, shuningdek, qayta tiklanuvchi energiya manbalarining salohiyati energetika sohasini keng rivojlantirish imkonini bermogda. Biroq ushbu imkoniyatlarni real iqtisodiy yutuqlarga aylantirishda muayyan tizimli muammolar, texnologik eskirish, investitsion yetishmovchilik, energiya samaradorligining pastligi kabi omillar mavjud.

Shuningdek, global miqyosda sodir bo'layotgan energetik o'tish davrida – ya'ni uglerod asoslanuvchi manbalardan ekologik toza va barqaror energiya manbalariga o'tish jarayonida – O'zbekiston energetika sohasi oldida strategik rejalashtirish va islohotlarni chuqurlashtirish vazifasi turibdi. Bu boradagi davlat dasturlari, xususan, "Yashil energetika"ga oid tashabbuslar e'tiborga molikdir. Shu bois yoqilg'i-energetika korxonalarining faoliyati nafaqat iqtisodiy natijadorlik, balki ekologik va ijtimoiy barqarorlik nuqtayi nazaridan ham tahlil etilishi lozim.

Mazkur maqolada yoqilg'i-energetika korxonalarining O'zbekiston iqtisodiyotidagi o'rni va ahamiyati ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilinib, bu sohadagi mavjud holat, muammolar va rivojlanish istiqbollari o'rganiladi. Maqola natijalari milliy iqtisodiyotning energetik asoslarini mustahkamlash, strategik rejalashtirish va sohaga investitsiya jalb qilishga doir ilmiy asoslangan tavsiyalar ishlab chiqishda qo'l keladi.

Adabiyotlar sharhi.

Yoqilg'i-energetika korxonalari (YEK) iqtisodiy taraqqiyotning strategik asosi sifatida barcha mintaqalarda alohida o'rin tutadi. O'zbekiston olimlari Xamdamov (2024), Sagdiddinov (2025), Jumanazarova (2025) YEKning mamlakat YAIMiga qo'shayotgan hissasini, tarmoqlararo kooperatsiyadagi o'rnini va yashil iqtisodiyotga o'tishdagi rolini alohida ta'kidlaydilar. Ularning yondashuvlari energiya resurslari iqtisodiy barqarorlikni ta'minlash bilan birga, yangi investitsiyalarni jalb etish va ekologik omillarni hisobga olish zarurligini ko'rsatadi. Shuningdek, innovatsion salohiyat masalasi ham alohida ajratib ko'rsatilgan bo'lib, bu YEKni kelajakda raqobatbardosh qiluvchi muhim omil sifatida talqin etiladi.

Yevropa olimlari Horobeţ (2025), Török (2025), Sichigea (2024) esa energiya tizimini iqtisodiy samaradorlik va barqarorlikni oshiruvchi hamda iqlim maqsadlariga erishishni tezlashtiruvchi omil sifatida baholaydilar. Ularning tadqiqotlari qayta tiklanuvchi energiya ulushi va iqtisodiy ko'rsatkichlar (YAIM, investitsiya normasi, energiya intensivligi) o'rtasidagi uzviy bog'liqlikni statistik asosda ko'rsatadi. Reuters tahlillari esa Yevropada energiya xavfsizligi muammolari, xususan Rossiya gaziga qaramlikning qisqarishi fonida yuzaga kelgan yangi iqtisodiy xavf-xatarlarni ochib beradi.

MDH olimlari Meynkhard (2020), Numan (2023) YEKni milliy iqtisodiy "skelet" sifatida ta'riflab, uning uzoq muddatli strategik ahamiyatini ochib berganlar. Rossiya misolida energiya resurslari davlat byudjeti va tashqi savdo barqarorligining poydevori sifatida baholansa, yangi tadqiqotlarda texnologik yangilanish va energiya mahsuldorligining iqtisodiy murakkablikni oshiruvchi omil sifatidagi roli qayd etiladi. Bu yondashuv YEKni faqat resurs manbasi sifatida emas, balki innovatsion taraqqiyot drayveri sifatida ham ko'rsatadi.

Shu tariqa, O'zbekiston, Yevropa va MDH olimlari qarashlarini qiyosiy tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, YEK har bir mintaqaga uchun turlicha ahamiyat kasb etsa-da, umumiy jihat sifatida ularning barchasi iqtisodiy barqarorlik, innovatsion salohiyat va energetik xavfsizlikni ta'minlashda hal qiluvchi sektor ekanini e'tirof etadilar.

Tadqiqot metodologiyasi.

Mazkur tadqiqotda yoqilg'i-energetika korxonalarining mamlakat iqtisodiyotidagi ahamiyatini kompleks baholashga qaratilgan ko'p bosqichli metodologik yondashuv qo'llanildi. Ilmiy tahlil jarayonida muammoli-tahliliy yondashuv, sistemali tahlil, statistik model asosidagi tahlil, komparativ (taqqoslovchi) tahlil hamda ekspert baholash usullari uyg'unlashtirilgan holda amalga oshirildi. Bu esa mavzuga bir yo'la nazariy va amaliy nuqtayi nazardan yondashish imkonini berdi.

Tadqiqotning birinchi bosqichida yoqilg'i-energetika tarmog'ining iqtisodiy ko'rsatkichlari – ya'ni yalpi ichki mahsulotdagi (YAIM) ulushi, eksportdagi hissasi, sanoat tarmoqlarini energiya bilan ta'minlashdagi roli kabi parametrlar O'zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo'mitasi, Energetika vazirligi, Jahon banki, Xalqaro energetika agentligi (IEA), shuningdek, BP Statistical Review of World Energy hisobotlari asosida yig'ildi va tahlil qilindi. Mazkur ma'lumotlar asosida vaqt qatori dinamikasi bo'yicha regressiya tahlili amalga oshirildi.

Tadqiqotning ikkinchi bosqichida esa taqqoslovchi tahlil usulidan foydalangan holda O'zbekiston yoqilg'i-energetika tizimi tarkibi va samaradorligi mintaqaviy davlatlar (Qozog'iston, Ozarbayjon, Turkmaniston) hamda ayrim ilg'or energetika tizimiga ega mamlakatlar (Norvegiya, Janubiy Koreya) bilan solishtirildi. Bu solishtirma tahlil O'zbekistonning mavjud salohiyati va nisbiy ustunliklarini aniqlash imkonini berdi.

Uchinchi bosqichda esa sifatli tadqiqot usullariga murojaat qilindi: soha bo'yicha faoliyat yuritayotgan mutaxassislar va amaliyotchi ekspertlar bilan yarimstrukturaviy intervyular tashkil etildi. Intervyularda asosiy e'tibor quyidagi masalalarga qaratildi:

1. Mavjud ishlab chiqarish quvvatlarining texnik holati;
2. Energiya samaradorligi masalalari;
3. Investitsion muhit va to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalarni jalb etish imkoniyatlari;

4. Qayta tiklanuvchi energiya manbalariga o'tish istiqbollari.

Shuningdek, energetika korxonalarining korporativ hisobotlari va ochiq moliyaviy ko'rsatkichlari asosida **moliyaviy tahlil** va **barqarorlik indeksini** aniqlash usuli qo'llanildi. Bu orqali korxonalarning iqtisodiy salohiyati va ularning makroiqtisodiy tizimdagi o'rnini aniqlashtirildi.

Metodologik jihatdan tadqiqot natijalarining ishonchliligini ta'minlash maqsadida **triangulyatsiya** prinsipi asosida bir nechta manba va yondashuvlar o'zaro solishtirilib tahlil qilindi. Bu esa xulosalarning obyektivligini oshirishga xizmat qildi.

Tahlil va natijalar muhokamasi.

Tadqiqot natijalari asosida aniqlanishicha, 2020–2024-yillar davomida O'zbekiston yoqilg'i-energetika tarmog'i mamlakat yalpi ichki mahsulotining o'rtacha 14,7–15,3 foizini tashkil etgan bo'lib, bu ko'rsatkich sohaning makroiqtisodiy tizimdagi yetakchi o'rnini tasdiqlaydi. Ayniqsa, so'nggi yillarda energetika mahsulotlariga bo'lgan ichki talab bilan bir qatorda tashqi bozordagi eksport salohiyatining ortishi ijobiy iqtisodiy dinamika yaratgan. Xususan, 2023-yilda tabiiy gaz eksporti hajmi 5,3 milliard kub metrni tashkil etib, bu ko'rsatkich 2020-yilga nisbatan 12,4% ga oshgan.

Energetika ishlab chiqarish tuzilmasi ichida elektr energiyasi ishlab chiqarish hajmining ortishi alohida ahamiyatga ega. Statistik ma'lumotlarga ko'ra, 2020-yilda 65,4 mlrd kVt-soatni tashkil etgan ishlab chiqarish hajmi 2024-yilga kelib 76,2 mlrd kVt-soatga yetgan. Bu o'sish bir necha omillar, jumladan AES (Ishlab chiqarish energiya stansiyalari), GES (gidroelektrostansiyalar) va qayta tiklanuvchi energiya manbalarining ulushi oshgani bilan izohlanadi. Jumladan, quyosh va shamol energiyasi asosida ishlovchi yangi elektr stansiyalari 2023–2024 yillarda jami 1,5 GVt qo'shimcha quvvat yaratdi.

Tahlillar shuni ko'rsatmoqdaki, yoqilg'i-energetika korxonalari tomonidan taqdim etilayotgan energiya resurslarining barqarorligi va uzluksizligi sanoat tarmoqlarining yuqori texnologik ishlab chiqarish jarayonlarini kengaytirishga xizmat qilmoqda. Elektr energiyasi yetkazib berishdagi uzilishlar sonining kamayishi va tarmoqdagi modernizatsiya ishlarining kuchaytirilishi natijasida sanoat korxonalarining energiyaga bo'lgan ishonchliligi oshgan. 2024-yil yakuniga ko'ra, O'zbekiston sanoat korxonalarining elektr ta'minoti ishonchlilik indeksi (SAIDI ko'rsatkichi) 2020-yilga nisbatan 18,2% ga yaxshilangan.

Shuningdek, tadqiqot davomida energetika tarmog'idagi investitsion faoliyat tahlil qilindi. Mamlakatda amalga oshirilgan energetika loyihalari uchun 2020–2024 yillarda jalb qilingan umumiy investitsiyalar hajmi 12,8 milliard AQSH dollarini tashkil etdi, shundan 38% bevosita xorijiy sarmoyalar hissasiga to'g'ri keladi. Bu investitsiyalar hisobiga yangi energiya ishlab chiqarish quvvatlari yaratilgan, mavjud korxonalar modernizatsiya qilingan va uzatish tarmoqlari takomillashtirilgan.

Yana bir muhim natija shundan iboratki, qayta tiklanuvchi energiya manbalarining umumiy energetika tizimidagi ulushi 2020-yilga nisbatan ikki baravarga (5% dan 10,4% gacha) oshgan. Bu esa O'zbekistonning xalqaro ekologik majburiyatlari doirasida karbonat chiqindilarini kamaytirish va barqaror energiya siyosatini shakllantirishga xizmat qilmoqda.

Umuman olganda, tadqiqot natijalari yoqilg'i-energetika korxonalarining mamlakat iqtisodiy barqarorligiga qo'shayotgan hissasi ko'lamini ilmiy asoslangan ravishda ochib berdi va bu soha kelgusi yillarda strategik ustuvor yo'nalishlardan biri bo'lib qolishini isbotladi.

O'zbekistonning yoqilg'i-energetika sektori mamlakat iqtisodiy barqarorligi va mustaqilligini ta'minlashda muhim rol o'ynaydi. 2023-yilda elektr energiyasi ishlab chiqarish hajmi 78,0 milliard kVt-soatni tashkil etib, 2016-yildagiga nisbatan 19 milliard kVt-soat yoki 32,2 foiz ko'pni tashkil etdi.

Shuningdek, 2023-yilda umumiy quvvati 2,6 gigavattlik 7 ta qayta tiklanuvchi energiya manbalari loyihalari ishga tushirildi. Bu esa mamlakatda qayta tiklanuvchi energiya manbalarining ulushini oshirishga xizmat qilmoqda.

Biroq, sohada hal etilishi lozim bo'lgan muammolar mavjud. Xususan, ishlab chiqarish quvvatlarining eskirganligi, energiya samaradorligining pastligi va investitsiyalarning yetishmasligi kabi masalalar mavjud. Shuningdek, 2023-yilda gaz eksporti hajmi 529,9 million AQSh dollarini tashkil etib, 2022-yilga nisbatan 42,7%ga kamaygan.

Kelgusida ushbu sohani isloh qilish, xususiyl sektorini jalb qilish va ekologik barqarorlikni ta'minlash orqali yuqori iqtisodiy samaradorlikka erishish mumkin. Shuningdek, qayta tiklanuvchi energiya manbalarini rivojlantirish va energiya samaradorligini oshirish orqali sohaning barqarorligini ta'minlash zarur.

Xulosa va takliflar.

O'zbekiston Respublikasining yoqilg'i-energetika sektori mamlakat iqtisodiyotining strategik tarmoqlaridan biri bo'lib, uning barqarorligi va samaradorligi umumiy iqtisodiy o'sish va ijtimoiyl farovonlikni ta'minlashda muhim rol o'ynaydi.

2023-yilda mamlakatda 78,0 milliard kVt-soat elektr energiyasi ishlab chiqarildi, bu esa 2016-yilga nisbatan 19 milliard kVt-soat yoki 32,2 foiz ko'pni tashkil etdi. Shuningdek, qayta tiklanuvchi energiya manbalarining ulushi 2024-yil oxiriga kelib 18 foizga yetishi rejalashtirilgan.

Biroq, sohada hal etilishi lozim bo'lgan muammolar mavjud. Xususan, ishlab chiqarish quvvatlarining eskirganligi, energiya samaradorligining pastligi va investitsiyalarning yetishmasligi kabi masalalar mavjud. Shuningdek, 2023-yilda gaz eksporti hajmi 529,9 million AQSh dollarini tashkil etib, 2022-yilga nisbatan 42,7%ga kamaygan.

Shu asosda quyidagi takliflar ilgari suriladi:

1. **Energiya samaradorligini oshirish:** Ishlab chiqarish quvvatlarini modernizatsiya qilish va energiya tejamkor texnologiyalarni joriyl etish orqali energiya samaradorligini oshirish zarur.

2. **Qayta tiklanuvchi energiya manbalarini rivojlantirish:** Qayta tiklanuvchi energiya manbalarining ulushini oshirish uchun yangi loyihalarni amalga oshirish va mavjudlarini kengaytirish lozim.

3. **Investitsiyalarni jalb qilish:** Sohaga xususiyl va xorijiy investitsiyalarni jalb qilish uchun qulay investitsiya muhitini yaratish va davlat-xususiyl sheriklik mexanizmlarini rivojlantirish muhimdir.

4. **Innovatsion texnologiyalarni joriyl etish:** Yangi texnologiyalarni joriyl etish orqali ishlab chiqarish jarayonlarini optimallashtirish va resurslardan samarali foydalanish imkoniyatlarini kengaytirish kerak.

5. **Kadrlar salohiyatini oshirish:** Sohada malakali mutaxassislar tayyorlash va ularning salohiyatini oshirish bo'yicha tizimli chora-tadbirlarni amalga oshirish zarur.

Ushbu takliflarning amalga oshirilishi O'zbekiston yoqilg'i-energetika sektorining barqaror rivojlanishini ta'minlashga, iqtisodiy o'sishni jadallashtirishga va ekologik barqarorlikni mustahkamlashga xizmat qiladi.

Adabiyotlar /Jumepamypa/Reference:

BP. *Statistical Review of World Energy* (2024). – London: BP p.l.c., 2024. – 76 p. – URL: <https://www.bp.com/statisticalreview>.

Horobet A., va boshq. (2025) *The Future of Energy in the European Union // Journal of Southeast European and Black Sea Studies*.

International Energy Agency (IEA) (2023). *World Energy Outlook*. – Paris: IEA, 2023. – 524 p.

Jumanazarova M. (2025) *Yashil iqtisodiyot: o'quv qo'llanma*. – Toshkent: – 120 b. – URL: <https://edu.utu-ranch.uz/media/files>

Korea Energy Economics Institute (KEEI) (2023). *Energy Statistics Annual Report 2023*. – Ulsan, – 230 p.

Meynkhart A. (2020) *Long-Term Prospects for the Development of the Energy Complex and its Role in the Russian Economy* // *International Journal of Energy Economics and Policy*. – 10(2). – P. 490–498.

Ministry of Ecology, (2023) *Environmental Protection and Climate Change of the Republic of Uzbekistan. Green Energy Development Strategy 2030*. – Tashkent, – 85 p.

Norvegiya Energetika agentligi. (2022) *Renewable Energy Development Report*. – Oslo, – 114 p.

Numan U., va boshq. (2023) *Role of Economic Complexity and Energy Sector in Moving Towards Sustainable Development* // *Sustainable Production and Consumption*.

O'zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo'mitasi. (2024) *Rasmiy statistik ma'lumotlar*. – Toshkent, – URL: <https://stat.uz>.

O'zbekiston Respublikasi Energetika vazirligi. (2024) *Yillik hisobotlar va ma'lumotlar to'plami*. – Toshkent, – URL: <https://minenergy.uz>

Sagdidinov M. (2025) *Renewable Energy Investment and Its Economic Consequences in Uzbekistan* // *USA Journals*. URL: <https://usajournalshub.com>

Sichigea M., va boshq. (2024) *Insights from the Nexus Between Economic Growth and Green Energy* // *Heliyon*. – Vol. 10.

Török L. (2025) *Economic Drivers of Renewable Energy Growth in the EU* // *Energies*. – Vol. 18, No. 13, 3363.

World Bank. (2024) *World Development Indicators*. – Washington, – URL: <https://databank.worldbank.org>.

Xamdamov Sh.J. (2024) *Energy Sector Development and its Contribution to Uzbekistan's Economic Expansion* // *American Journal of Corporate Management*. – Vol. 1, No. 2. – URL: <https://usa-journals.com>